

IZGUBE TELET V SLOVENIJI

Vzreja zdravih in vitalnih telet ter telic je investicija v prihodnost, zato moramo pri načinu vzreje mlade živine še posebej paziti. Povprečni strošek vzrejene telice znaša okrog 1.500 EUR. Pomembno je, da med samo vzrejo teličk ne delamo napak, ki bi zmanjšale proizvodno sposobnost bodoče molznice, še posebej ne napak v smislu napačne izbire sistema oz. tehnologije vzreje (Farm ..., 2016).

Za teleta in mlado živino je pomembno, da jim zagotovimo čisto okolje, suho ležišče, primerno klimo in zračenje, dovolj svetlobe ter starosti in razvoju primerno kakovostno krmo.

V Sloveniji rejci običajno namenijo premalo pozornosti vzreji telet, krma za teleta in mlado živino, je pogosto slabe kakovosti (mlada živina ne predstavlja "kante za slabo krmo"), krmijo premajhne količine pogosto napačnih koncentratov, nepravilno uporabljajo mlečne nadomestke, zaradi preobilice dela namenijo premalo časa in vložka za vzrejo telet itd. Pri rejcih imajo prednost molznice - vendar pa je pravilno vzrejen podmladek, osnova za odbiro krav molznic.

Preglednica 1: Prikaz staleža krav in ocene števila izgubljenih telet zaradi predolge dobe med telitvama (DMT)

Leto	Število krav*	Ocena števila izgubljenih telet zaradi predolge DMT**
2014	161.699	21.175
2015	163.945	21.469
2016	164.313	21.517
2017	161.097	21.096
2018	158.863	20.803
2019	158.655	20.776

Vir: * CPZ Govedo, KIS, ** izračun ob upoštevanju DMT

V Sloveniji je v zadnjih letih okrog 160.000 krav. Ob upoštevanju idealne dobe med telitvama 365 dni, bi morale biti glede na število krav, delež rojenih dvojčkov ali trojčkov in število zgodnjih izločitev krav po prvi telitvi, v Sloveniji letno rojenih okrog 180.000 telet. Doba med telitvama je v Sloveniji okoli 420 dni (KIS), lani je bila 422 dni (Sadar, 2019). Letno imamo kar 20.000 manj rojenih telet zaradi predolge dobe med telitvama in okrog 18.000 telet, ki poginejo do starosti 6 mesecev, skupaj skoraj 40.000 telet.

Poleg »izgub« telet zaradi slabih parametrov plodnosti izgubimo v Sloveniji ogromno rojenih telet na račun napačne oz. pomanjkljive tehnologije vzreje telet. Ortiz-Pelaez in sod. (2008) navajajo, da je podatek o smrtnosti telet, še posebno telet do 6. meseca starosti, eden najpomembnejših pokazateljev zdravstvenega statusa kmetij in blaginje živali. Raziskave v razvitih govedorejskih deželah, so pokazale, da naj bi se smrtnost telet do starosti 6 meseca gibala med 2 in 10 %. V Sloveniji je bila v preteklosti že narejena raziskava o smrtnosti telet v obdobju 2005–2012 v kateri je bilo ugotovljeno, da je bila smrtnost telet do 6. meseca starosti 10,38 % (Rudolf, 2016). Že takrat je bil opazen trend povečevanja deleža poginulih telet po letih, kar je posledica predvsem večanja števila živali na kmetijskih gospodarstvih in selekcije s katero iz leta v leto prihajajo nove generacije visoko produktivnih živali, usmerjene v prirejo mleka ali mesa, ki so vedno bolj zahtevne za oskrbo. V preglednici 2 so prikazani pogini telet v Sloveniji v zadnjih 5-ih letih. Smrtnost telet do 6. mesecev starosti je 11 do 12 % in kaže rahel trend povečevanja smrtnosti, ter vedno več presega skrajno mejo 10 % poginulih telet do starosti 6. meseca, ki jo navaja Ortiz-Pelaez. Rejci bi morali stremeti k čim manjši smrtnosti telet v njihovih čredah, ki naj ne bi znašala več kot 5 do 7 %, kar se z ustrežno tehnologijo reje in oskrbo živali, da doseči.

Preglednica 2: Prikaz števila rojenih in poginulih telet v Sloveniji med letom 2014 in 2019

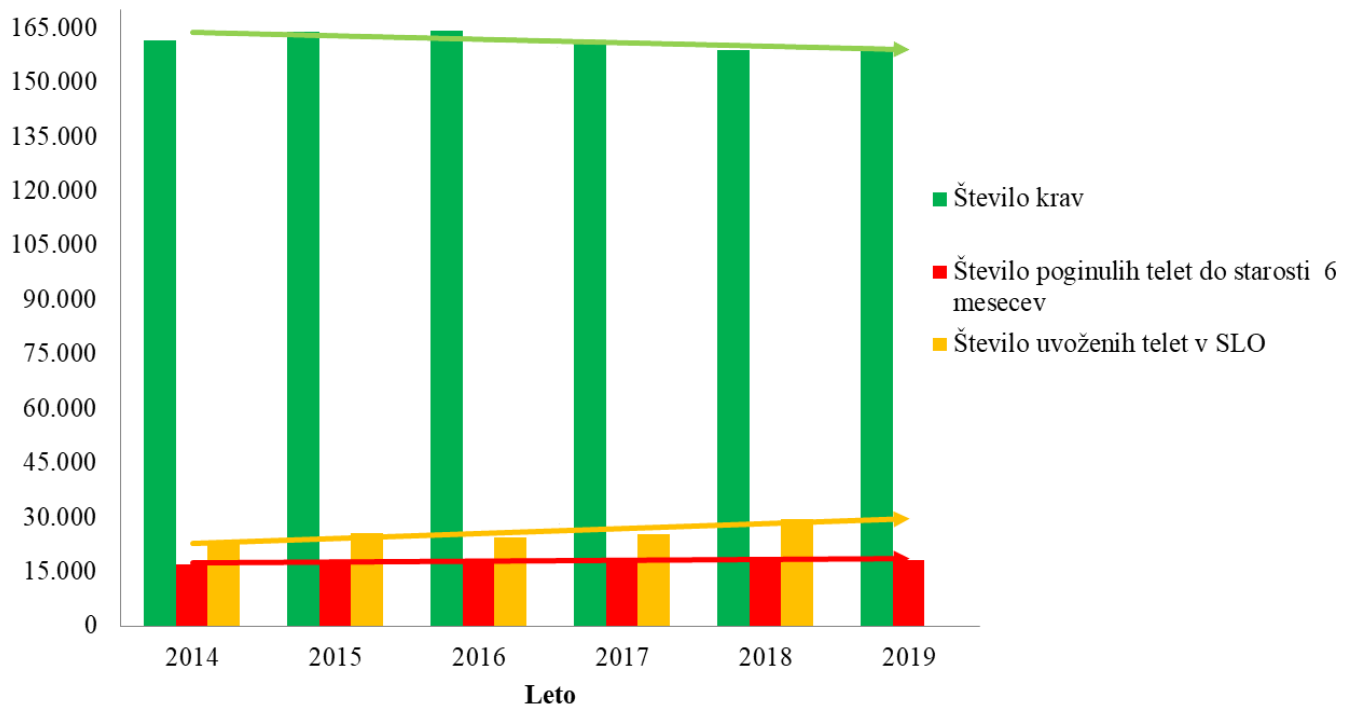
Leto	Število rojenih telet v SLO*	Število poginulih telet v starosti do 7 dni**	Število poginulih telet v starosti od 8 do 90 dni**	Število poginulih telet v starosti od 91 do 180 dni**	Skupaj	Odstotek poginulih telet do 6 meseca starosti
2014	159.013,00	10.912	4.896	1.257	17.065	10,73%
2015	162.382,00	11.418	5.288	1.271	17.977	11,07%
2016	165.723,00	11.608	5.150	1.477	18.235	11,00%
2017	165.415,00	11.767	5.420	1.322	18.509	11,19%
2018	161.500,00	12.002	5.570	1.458	19.030	11,78%
2019	/	11.554	5.316	1.276	18.146	/

Vir: *SURS, **UVHVVR

Iz podatkov v preglednici 2 in grafa 1 je razvidno, da se število poginulih telet povečuje, ob hkratnem zmanjševanju števila krav. Najbolj kritično obdobje v reji telet je telitev in prvih sedem dni po telitvi, to je čas v katerem pogine največ telet, zato je v tem obdobju ključna ustrezna oskrba telet. Tudi število telet, ki pogine do starosti 3 mesecev ni zanemarljivo, teleta v tej skupini poginejo predvsem zaradi napak v oskrbi in tehnologiji reje. Z izboljšanim načinom vzreje bi lahko prav v tej skupini znatno zmanjšali število poginulih živali.

V Slovenijo letno uvozimo od 25.000 do 30.000 govedi, predvsem telet. Glede na predstavljene podatke bi lahko uvoz telet več kot prepolovili, če bi v rejah krav zmanjšali dobo med telitvama na ekonomsko še sprejemljivo mejo 390 dni in pa smrtnost telet do

starosti 6. meseca pod 7 %, kar se z ustrezno oskrbo in tehnologijo reje, da zlahka doseči. Ob obstoječem številu krav bi vzredili dodatnih 18.000 telet iz slovenskih rej.

Graf 1: Število krav, uvoženih telet in poginulih telet do 6 mesecev po letih

V Sloveniji je že dalj časa zaznati, da se število krav počasi a vztrajno zmanjšuje in število poginulih telet povečuje, posledično, pa primanjkuje vedno več telet na trgu, zato jih je potrebno iz leta v leto več uvoziti. To vidimo tudi iz grafa 1.

Podatki prikazani v prispevku še kako pritrjujejo dejstvu, da se v Sloveniji posveča premalo pozornosti pri vzreji telet, zato ne bo odveč, da v nadaljevanju predstavimo kratek povzetek vzreje telet od telitve dalje.

Rejci, ki se soočajo s prevelikimi izgubami telet v svojih čredah, ker nimajo dovolj izkušenj oz. znanja, se lahko vedno obrnejo na najbližjo izpostavo kmetijsko svetovalne službe, kjer bodo skupaj s svetovalcem in specialisti za govedorejo, ki delujejo v okviru javne službe kmetijskega svetovanja, našli možnosti za izboljšanje obstoječih, očitno neustreznih praks vzreje telet.

Vzreja telet

Na potek telitve in vitalnost telet med drugim vpliva tudi tehnologija reje in oskrba krav, vendar se bomo tokrat osredotočili zgolj na obdobje od telitve dalje. Temperatura okolja v času telitve in do 1. tedna starosti teleta, ne sme biti nižja od 7 °C, pod pogojem, da ima tele na voljo suho ležišče z nastiljem. V primeru, da ne uporabljamo ležišč z nastiljem, pa mora biti temperatura 2 do 2,5 krat višja (Youngstock and heifers, 2012).

Ukrepi ob telitvi:

- tele mora čim prej zadihati,
- očistimo mu dihalne poti,
- zmasiramo teleta,
- razkužimo popek,
- damo teleta v čist boks, ustreznih dimenzij,
- poskrbimo, da tele dobi najpozneje v 6 urah po telitvi kolostrum, lahko sesa pri kravi ali pa dobi napoj preko cuclja.

Praviloma mora tele dobiti v prvih 12 urah po rojstvu vsaj 4 litre kolostruma, prvih nekaj dni mora biti frekvenca napajanja čim večja.

Preglednica 3: Količina napoja in pogostnost napajanja telet v prvem tednu starosti

Starost	Količina ob vsakem napoju (v litrih)	Pogostnost napajanja na dan
1. dan (kolostrum)	0,75–1,0	3–4 krat
2. in 3. dan	1,0–1,5	3 krat
4. do 7. dan	2,0–3,0	2 krat

Po končanem kolostralnem obdobju se odločimo, ali bomo teleta napajali z mlekom ali mlečnim nadomestkom. S pravilnim načinom krmljenja, moramo poskrbeti za razvoj predželodcev. Že od drugega tedna dalje, začnemo dodajati najbolj kakovostno seno po volji in majhne količine šarterja, ki pa ga postopno povečujemo ob hkratnem zmanjševanju količine mleka oziroma mlečnega nadomestka. V praksi dajo nekateri rejci, nekaj dni po začetku krmljenja telet s senom, teletom v gobec prežvek krave za hitrejše “naselitev” vampa z ustrezno mikrofloro.

Preglednica 4: Primer načrta vzreje telet z mlečnim nadomestkom

Starost (v tednih)	Napoj	Starter	Seno	Voda
1	Mlezivo, mleko	-	-	-
2–8	2 x 3 lit. 100–120 g ml.nad./l vode	po volji	po volji	po volji
> 8		po volji	po volji	po volji

Z napačnim načinom krmljenja, teleta ob odstavitvi nimajo pravilno razvitih prebavil, predvsem predželodcev. Tega razvoja tudi pozneje ne morejo nadoknaditi, zato kot odrasle živali ne bodo mogle zauživati in izkoriščati zadostnih količin krme in bodo dosegle, ne glede na genetsko sposobnost, slabšo mlečnost in priraste. Ob koncu četrtega meseca starosti mora biti tele sposobno zaužiti 2 do 2,5 kg sena/dan.

Slika 1: Videz vampa telet pri starosti šest tednov, ki so bila krmljena z mlekom in močno krmo ali z mlekom in senom ali samo z mlekom (prirejeno po More Rumen ..., 2016)

Iz zgornjih slik je razvidno, kako posamezno krmilo vpliva na razvoj predželodcev-vampovih resic. Štarter močno vpliva na razvoj predželodcev, zato ga moramo uporabiti v prehrani telet, če hočemo, da bodo predželodci telet ob odstavitvi primerno razviti.

K optimizaciji vzreje telet veliko pripomore tudi uporaba mlečnih avtomatov. Njihove prednosti v skupinski reji telet so:

- napoje lahko enakomerno porazdelimo čez cel dan,
- vsak napoj je sveže pripravljen, tik pred zaužitjem,
- napoj je vedno ogret na 37 °C,
- zagotovljeno je optimalno mešanje napoja, v primeru uporabe mlečnih nadomestkov,
- količine napoja lahko prilagajamo starosti oz. potrebi posameznega teleta,
- možnost pasterizacije mleka (pomembno pri krmljenju mastičnega mleka).

Vse to vpliva na boljše zdravstveno stanje in hitrejšo rast telet (Calf feeding, 2014).

Prostori in oprema za teleta – individualni boksi

Teleta se po telitvi prestavi v individualne bokse, ki morajo biti takšni, da teletu omogočajo nemoteno vstajanje in leganje, dobro odtekanje urina, enostavno oskrbo in zadosten pregled

oskrbniku ter preprečujejo poškodbe telet. Vsak individualni boks, ne glede na način izvedbe, mora vsebovati posodo za vodo, krmilnik za močna krmila in jasli za seno. Poleg tega Pravilnik o zaščiti rejnih živali (2010) določa tudi minimalne dimenzije in površino individualnega boksa za teleta. Predpisano je, da morata biti širina individualnega boksa vsaj enaka višini vihra teleta in dolžina individualnega boksa vsaj enaka dolžini teleta od konice nosu do sednične grče, pomnoženi s faktorjem 1,1. V preglednici 5 so predstavljene dimenzije individualnih boksov preračunane glede na povprečno velikost telet ob določeni starosti.

Preglednica 5: Predpisane minimalne dimenzije in površine individualnega boksa (Pravilnik ..., 2010)

Starost (tedni)	Dolžina (cm)	Širina (cm)	Površina (m ²)
do 2	130	90	1,10
do 4	140	95	1,25
do 8	150	100	1,50

V grobem razdelimo individualne bokse v dve skupini in sicer tiste, ki so nameščeni v notranjosti hlevov in tiste, ki so nameščeni zunaj hlevov (sistem iglujev). Prednost iglujev je, da ne rabimo skrbeti za zračnost, ker so živali zunaj hlevov. Študije so pokazale, da v državah z zmerno klimo, dosežemo najboljši rezultat prav s takšnim sistemom vzreje telet.

Slika 2: Individualni boksi za teleta nameščeni zunaj (levo) in znotraj hlevov (desno) (Wojcik in sod., 2013)

Prostori in oprema za teleta – skupinski boksi

V tujini prakticirajo, da teleta po 3 do 4 tednih uhlevijo v skupinske bokse, v Sloveniji, pa je s Pravilnikom (2010) določeno, da morajo biti teleta v skupinski uhlevitvi od 8 tedna starosti dalje. Prav tako Pravilnik o zaščiti rejnih živali (2010) določa minimalno neovirano talno površino, ki jo mora imeti vsako tele v skupini.

Preglednica 6: Predpisana minimalna talna površina v skupinski reji telet (Pravilnik ..., 2010)

Masa živali	Boks talna površina (m ² /žival)	Priporočena širina krmilnega mesta (cm/žival)
do 150 kg	1,5	42
do 220 kg	1,7	45
nad 220 kg	1,8	50

Prednost skupinske uhlevitve je v socializaciji živali, hkrati pa teleta drug drugega stimulirajo k večkratnemu in obilnejšemu krmljenju.

Skupine od 4 do 6 telet naj se uhlevi v bokse, ki so oblikovani tako, da teletom omogočajo:

- enostaven dostop do krme in vode,
- čisto in suho ležišče,
- dobro prezračevnost.

Slika 3: Skupinski boksi za teleta s krmilnikom za močna krmila, napajalnikom, mlečnim avtomatom in posodo za lizalne kamne na Bavarskem deželnem inštitutu za kmetijstvo (foto: Glač, S.)

Zaželeno je, da ima vsako tele v skupinskih boksih dostop do svojega krmilnega prostora (tekmovalnost vodi v neizenačenost pri rasti in razvoju telet) in da imajo boksi vsaj določen del pokrit s polnimi tlemi (ležalni del). Reja telet na rešetkah ni priporočljiva, saj vodi k nepravilnemu razvoju in poškodbam parkljev.

Večje kmetije v tujini imajo živali stare do 12 mesecev in živali starejše od 12 mesecev med sabo ločene v različnih hlevih, nekateri imajo celo hleve na ločenih lokacijah, saj s tem vzdržujejo boljši zdravstveni status telet. Študija opravljena na Poljskem, je pokazala, da je bila rast telet nekoliko hitrejša pri sistemu skupinske uhlevitve znotraj hlevov, zdravstveno stanje telet pa je bilo boljše v sistemu uhlevitve zunaj hlevov (Wojcik in sod., 2013).

Slika 4: Objekt v katerem so skupinski boksi na Bavarskem deželnem inštitutu za kmetijstvo (foto: Glač, S.)

V tujini prakticirajo, da teletom vedno nudijo več kot le minimalno dovoljeno površino. Holmes (2000) navaja, da naj bi površina igluja in pohodna površina pred njim znašala skupno vsaj 4 m². V preglednici 7 je prikazano, kako se spreminjata minimalna in priporočena velikost boksa glede na telesno maso in starost telet (Youngstock and heifers, 2012). Študije so pokazale, da teleta, ki so nastanjena v boksih priporočenih velikosti hitreje rastejo in imajo boljši zdravstveni status.

Preglednica 7: Minimalna in priporočena velikost boksov pri uhlevitvi telet (Youngstock and heifers, 2012)

Masa teleta (kg)	Povprečna starost (mesece)	Minimalna velikost boksa (m ² /tele)	Priporočena velikost boksa (m ² /tele)
45	0	1,5	2,0
46–99	0–2	1,5	3,0
100–149	3–5	1,5	4,0
150–199	5–7	2,0	5,0
> 200	> 7	3,0	6,0

Higiena krme in prostorov

Pri vzreji telet sta zelo pomembni higiena krme in higiena prostorov. Po vsaki izselitvi živali je potrebno bokse, naj si bodo individualni ali skupinski, mehansko očistiti, osušiti in razkužiti.

Viri:

Calf feeding. 2014. Calfcare.ca.

Farm management breeding youngstock. 2016. Lely catalog: 48 str.

Holmes B. 2000. Replacement housing. V: Dairy freestall. Housing and equipment. Seventh edition. Ames, MidWest Plan Service, Iowa State University: 11-26

Centralna podatkovna zbirka Govedo, Kmetijski inštitut Slovenije (CPZ Govedo, KIS)

More rumen comparisons: 6 weeks of age. Penn State College of Agricultural Sciences

Ortiz-Pelaez A., Pritchard D.G., Pfeiffer D. U., Jones E., Honeyman P., Mawdsley J. J. 2008. Calf mortality as a welfare indicator on British cattle farms. Veterinary Journal, 176: 177-181

Pravilnik o minimalnih pogojih za zaščito rejnih živali. 2010. Ur. l. RS. št. 51/2010

Rudolf M. 2016. Pogin telet do starosti enega leta v Sloveniji v obdobju od 2005 do 2012. Diplomsko delo. Ljubljana, Biotehniška fakulteta, 54 str.

Sadar M. 2019. Rezultati kontrole prireje mleka in mesa Slovenija 2018, 96 str.

Statistični urad Republike Slovenije (SURS)

Uprava RS za varno hrano, veterinarstvo in varstvo rastlin, informacijski sistem (UVHVVR).

Youngstock and heifers. 2012. V: Dairy housing - a best practical guide. AHDB Dairy: 80-86

Wojcik A., Nalecz-Tarwacka T., Golebiewski M. 2013. Comparison of calves' rearing parameters in two different housing systems: indoor versus outdoor hutches. Archiv Tierzucht, 63: 628-637